

Ferenc Postma
en Margriet Gosker over
40 jaar boeken verzamelen

‘Wij zoeken niet,
wij vinden’

Deze publicatie kwam mede tot stand dankzij een financiële bijdrage van de Stichting Vrienden van de Universiteitsbibliotheek vU. De stichting heeft onder meer als doel om publicaties te doen verschijnen die bekendheid geven aan de collecties van UB vU.

Teksten Marion Poll (interviewer), Margriet Gosker en Ferenc Postma

Fotografie Jan Schot

Vormgeving Studio Tint

Drukwerk Drukkerij Van Deventer

ISBN 978 90 821431 0 2

Voorwoord

Onlangs schonken Ferenc Postma, emeritushoogleraar theologie aan de Vrije Universiteit, en zijn vrouw dr. Margriet Gosker hun oude boekencollectie aan de Universiteitsbibliotheek van de Vrije Universiteit. Bij oude boeken denken veel mensen aan rijk versierde banden en spectaculaire platen. Zo tref je ze zelden aan in de Postma-Gosker-Bibliotheek, hierna aangeduid als PGB. Het vaak sobere karakter van de boeken is echter verraderlijk. De VU mag zich namelijk gelukkig prijzen met een collectie als deze. Ze vormt een geweldige stimulans voor het onderzoek naar het protestantisme door de eeuwen heen.

Welke schatkamer opent de Universiteitsbibliotheek VU door de PGB te ontsluiten? Om te beginnen komen honderden (oefen)disputaties en oraties uit de 17e en 18e eeuw beschikbaar – zo'n 600 stuks – vooral op het terrein van de theologie. De meeste daarvan zijn gehouden aan de universiteit van Franeker, destijds een van de belangrijke theologische opleidingscentra in Europa. Daarnaast omvat de collectie oude drukken op het terrein van de theologie en filologie, dikwijls zeer kostbare exemplaren. Sommige boeken zijn extra bijzonder omdat ze eigendom waren van kopstukken uit de protestantse traditie. Exemplaren die ooit bij Constantijn Huygens (1596-1687) en Abraham Kuyper (1837-1920) in de kast stonden, hebben nu een veilig onderkomen gevonden in de PGB.

Naar verwachting zal de PGB de aantrekkingskracht van de Vrije Universiteit als studiecentrum voor het internationale protestantisme verder vergroten. Het academische of 'Franeker' drukwerk is een belangrijke informatiebron voor het lopende onderzoek naar de academische gereformeerde theologie in Noord-Europa in de 17e en 18e eeuw. Maar ook wie geïnteresseerd is in de Europese cultuurgeschiedenis van weleer vindt waardevolle aanknopingspunten in de PGB. Net zoals de vele grammatica's, lexica en exegetica een aanjager zijn voor het filologisch onderzoek aan de universiteit.

Veel van dit onderzoek had niet kunnen plaatsvinden zonder de inspanningen van Postma en Gosker, of was in elk geval een stuk lastiger geweest. Titels die nu zijn ondergebracht in de PGB hadden anders over de hele aarde gezworven. We mogen dus gerust even stilstaan bij de moeite die het echtpaar heeft gedaan om ze bij elkaar te krijgen. Dat is de insteek van het boekje dat voor u ligt. *Wij zoeken niet, wij vinden* is een bundel met interviews met Ferenc Postma en Margriet Gosker. Ze vertellen over hun bibliotheekvakanties, opmerkelijke gesprekken met antiquaren, de kunst van het onderhandelen. Over de teleurstelling als een titel aan hun neus voorbij dreigde te gaan, maar ook over de euforie als ze per toeval op een bijzondere schat stuitten.

De gesprekken maken duidelijk dat 40 jaar verzamelen niet alleen tot een uitzonderlijke boekencollectie heeft geleid, maar ook tot een goed gevuld reservoir aan anekdotes en herinneringen. Ik wens u veel leesplezier.

Amsterdam, september 2013

Wim Janse

Hoogleraar Kerkgeschiedenis

Decaan Faculteit der Godgeleerdheid

Conrector VU

Een Hebreeuwse grammatica ‘tot dienste der leer-gierige Nederlanders’

Voor ons ligt een klein boekje. Het heet *De Hebreusche grammatica ofte taal-konst* van de hand van Sixtinus Amama uit 1627. Bijgebonden is diens *Ebreusch woord-boek*, ‘om by de Ebreusche taal-konst te voeghen’, dat een jaar later verscheen. Op het titelblad staat het sierlijke zegel van de Universiteit van Franeker, met daarin niet alleen het wapen van Friesland, maar ook dat van de stad Franeker, te herkennen aan het ‘klokje’. ‘Met welke titel de PGB is begonnen, weet ik niet meer.

Maar dit is zeker één van mijn eerste aankopen geweest,’
zegt Ferenc Postma.

Weet u nog dat u het kocht?

‘Jawel, dat was in 1973. Ik heb altijd een grote passie gehad voor oude grammatica’s. Dit zeldzame boek kocht ik bij antiquariaat Erasmus in Amsterdam. Dit werd destijds gerund door dr. Abraham Horodisch, een zeer beminnelijk man. Ik mocht er graag ‘s middags een uurtje aan tafel zitten. Dan liet hij me zijn nieuwe schatten zien en deelde hij zijn kennis over het boekenvak met mij. Heel leerzaam. Goedkoop was *De Hebreusche grammatica* overigens niet. Met het *Ebreusch woord-boek* samen kostte het 150 gulden.’

Een fors bedrag, zeker in die tijd.

‘Klopt, maar ik heb geen moment spijt gehad van deze aankoop. Van deze boekjes zijn in Nederland maar weinig exemplaren bewaard gebleven. Daarbij zijn ze niet alleen zeldzaam, maar ook van grote wetenschappelijke waarde.’

Want?

‘Het verschaft ons inzicht in zowel het Hebreeuws als de Nederlandse taal van de vroege 17e eeuw. De woordenlijsten zijn in drie fasen opgebouwd. Eerst zien we het Hebreeuwse woord, daarna volgt de juiste Hebreeuwse uitspraak en tenslotte krijgen we de Nederlandse vertaling.’

Inmiddels zijn de boekjes bijna 400 jaar oud, maar wie lazen ze destijds?

‘De auteur, professor Amama, was de leerling van de bekende hebraïst Johannes Drusius senior en naderhand diens opvolger aan de Universiteit in Franeker. Deze eerste Hebreeuwse grammatica in het Nederlands stelde hij in 1627 samen, ‘tot dienste der leer-gierige Nederlanders’. Dus niet alleen ten bate van de academici, vooral theologen, maar ook voor mensen van buiten de universiteit. Je moet niet vergeten dat de Statenvertaling, de eerste grote protestantse Bijbelvertaling, nog niet bestond. Die verscheen pas tien jaar later, in 1637. Via de grammatica van Amama en diens woordenboek konden mensen zich toch verdiepen in het Hebreeuwse origineel.’

Een mazzelkoopje

In de PGB vormen de boeken van Johannes Drusius senior een belangrijk onderdeel. Postma is een grote bewonderaar van deze beroemde hebraïcus en exegeet uit de zeventiende eeuw. Hij weet dan ook nog goed wanneer en waar hij diens geannoteerde uitgave van Sulpicius Severus' *Historia sacra* (Franeker 1607) kocht. 'Dat was in het najaar van 1977, aan de Seine-kade in Parijs.'

Wat deed u in Parijs?

'Mijn vrouw Margriet en ik waren samen op vakantie in Parijs. Een bezoek aan de bekende boekenstalletjes aan de Seine-kade mocht natuurlijk niet ontbreken. Destijds was dit nog een plek waar veel oude boeken stonden uitgestald. We snuffelden wat rond en op een gegeven moment viel mijn oog op deze uitgave van Drusius, waarin de wereldgeschiedenis vanaf de schepping tot de tijd van Sulpicius Severus zelf wordt beschreven. Ik wist het direct; dit boek is zeldzaam, dit moet ik hebben. Toen ik het open sloeg werd ik nog enthousiaster. Het luttele bedrag van 120 Franse francs, nog geen 40 gulden, stond voorin geschreven met grijs potlood. Ik danste van binnen, maar wendde me eerst in alle kalmte tot de verkoper om de prijs te verifiëren.'

En toen?

'De Parijse verkoper snauwde me bijna af. Hij vroeg me op verontwaardigde toon of ik soms dacht dat hij zijn boeken nummerde? Natuurlijk was dit de prijs! Ik verontschuldigde me onmiddellijk, telde de 120 francs bij hem uit en we maakten dat we weg kwamen. Wat een mazzelkoopje. De verkoper had waarschijnlijk de waarde niet ingezien van zo'n 'simpel' boekje, gedrukt in Franeker.'

Hoe komt een boek uit Franeker aan de Seine-kade terecht?

'Dat is mij ook een raadsel. Ik vermoed dat dit het resultaat is geweest van een uiteengevallen bibliotheek. Waarschijnlijk was het onderdeel van een collectie die in de loop der jaren verloren is gegaan. Als een verzamelaar komt te overlijden, weten de nazaten soms niet wat ze met de boeken moeten doen. Hierdoor kunnen collecties verstrooid raken.

Om dat te voorkomen zijn Margriet en ik jaren geleden al gaan nadenken over de bestemming van onze oude boeken. Onze kinderen hebben er de ruimte niet voor.

Een veiling vinden wij geen optie, omdat de boeken bij elkaar horen. Daarom hebben we gekozen voor de Universiteitsbibliotheek VU. Daar wordt de collectie integraal geconserveerd en in haar samenhang ontsloten. Zo worden onderzoekers het beste ondersteund bij hun werk.'

Gelukkig in Parijs

Parijs bleek een goudmijn voor bibliofiel Postma. In de Franse hoofdstad kocht hij de *Dissertatio de Sabbatho*, een boekje in een keurig leren bandje, van de Leidse hoogleraar Antonius Walaeus. 'Ook tegengekomen aan de Seine-kade in 1977,' aldus Postma. 'Maar niet direct gekocht,' voegt zijn vrouw Margriet Gosker daar aan toe, met een glimlach op haar gezicht.

Hier zit een verhaal achter?

'Dat klopt,' zegt Postma. 'Na de aankoop van de Drusius voor 120 francs kon onze dag al niet meer stuk. Dolgelukkig vervolgden we onze speurtocht langs de boekenmarkt op de Seine-kade. En warempel, bij het volgende stalletje was het weer raak. Hier zag ik deze prachtige Leidse Elsevier-druk (1628) van Walaeus liggen, een uitvoerige theologische verhandeling over de achtergrond en de betekenis van de Sabbat.'

En dat is een bijzonder boekje?

'Mijn haren gingen ervan overeind staan. Opnieuw kostte het amper wat, 150 francs. Het exemplaar zag er netjes uit. Kopen, dacht ik direct. Toen ik mij vervolgens omdraaide naar mijn echtgenote, zag ik alleen niet het gezicht waar ik op gehoopt had. Ze wierp me een afkeurende blik toe.'

Margriet Gosker verklaart: 'Ik ben opgegroeid als een echt calvinistisch meisje en had daarom wel eens moeite met het koopgedrag van mijn man. Ik dacht: we hebben net een boek gekocht, moet er nog één bij? Je moet weten dat we toen geen cent te makken hadden.'

Postma: 'Uiteindelijk gaf ik haar natuurlijk gelijk. We waren immers gezellig met vakantie. Toch kon ik het boek niet uit mijn hoofd zetten. Bij thuiskomst in Nederland heb ik direct de zeldzaamheid van het boek gecontroleerd. Wat bleek? Er waren slechts twee exemplaren in Nederland bekend. Ik kon mezelf wel voor de kop slaan. Hoe had ik kunnen toegeven aan mijn vrouw!'

Dat zeldzame boekje was u dus kwijt.

'Dat zou je denken. Maar exact een jaar later waren we weer in Parijs en bezochten we wederom de Seine-kade. Ik was er zenuwachtig van: zou het er nog liggen? We haastten ons naar het boekenstalletje. Daar lag de Walaeus nog precies op dezelfde plek waar ik het achtergelaten had. Ook de prijs was niet veranderd. Eind goed al goed. Ik kon het alsnog kopen.'

Gosker: 'Op dat moment besepte ik weer hoe gelukkig zo'n boek mijn man kan maken. Dat geluk is veel meer waard dan het geld.'

Een 'Drusius' van Drusius

Met de aanschaf van de *Quaestionum ebraicarum libri tres* (Franeker 1599), opnieuw van Drusius senior, heeft Postma geluk gehad. Hij weet nog hoe hij het kocht bij antiquariaat Spinoza in Amsterdam. De antiquaar wist niet dat dit exemplaar extra speciaal was, omdat het aan Drusius zelf had toebehoord. Postma, glimlachend: 'Dat heb ik hem pas verteld toen ik het had gekocht.'

Want anders was het een duur boekje geworden?

'Ja. Als ik dat van tevoren had gezegd, had de antiquaar zeker meer voor het boek willen hebben, maar dat is ook een beetje de truc wanneer je iets koopt. Je moet niet meteen het achterste van je tong laten zien.'

Zijn vrouw valt hem bij. 'Meestal heeft hij meer kennis over een titel dan de verkoper. Vaak heeft dat in zijn voordeel gewerkt.'

Hoe wist u zo zeker dat deze 'Drusius' van Drusius zelf is geweest?

'Kijk maar eens op het titelblad. Ik herkende Drusius' handschrift meteen. Hij had een verschrikkelijke hanepoot! Het boek is trouwens niet alleen zijn eigendom geweest. Uit andere notities op het titelblad valt op te maken dat onder anderen dominee Tobias Tegnejus uit Sneek ook in dit boekje heeft gebladerd, en een tijd later lag het bij de Jezuïeten in Parijs.'

'De zorgvuldige verklaringen die Drusius in dit boek biedt bij talloze teksten uit de Heilige Schrift, illustreren voor mij wat een kei hij was. Hij heeft een grote bijdrage geleverd aan de totstandkoming van de Statenvertaling.'

Internationalisering avant la lettre

‘Moet je het prachtige bandje zien van dit boekje.’ Postma houdt een exemplaar vast van *Centum et quinquaginta Psalmos regii prophetae* (1683), van Johannes van Aelhuysen. ‘Het leer heeft een spikkeling, die werd verkregen door er een bepaald soort zuur op te gooien. Een speciale techniek om een unieke boekband te creëren. Het levert een uitzonderlijk resultaat op. Maar dit exemplaar spreekt mij vooral zo aan, omdat het een interessante geschiedenis kent.’

Een speciale geschiedenis?

‘Van Aelhuysen, rector van de Latijnse school in Tiel, heeft dit boek op eigen kosten in Leiden uitgegeven. Aangezien hij dit zelf moest betalen zijn er weinig exemplaren van gedrukt. Een zeldzaam boekje dus. De inhoud is een berijming van de Psalmen in het Latijn, die men ook kon zingen. Het leuke aan dit exemplaar is echter dat het een bijzondere route heeft afgelegd. Het is in 1686 gekocht door Michaël Nánási, een Hongaarse student, in Leiden. Na zijn studie theologie is Nánási teruggereisd naar Zevenburgen (nu Roemenië) en predikant geworden. Zijn studiereis naar Nederland was gedeeltelijk gefinancierd door de vorst van Zevenburgen. Uit dankbaarheid daarvoor heeft hij dit psalmenboek aan de Zevenburgse vorst geschonken. De vorst nam dit exemplaar vervolgens op in zijn bibliotheek.’

Inmiddels is het terug in Nederland. Hoe is het hier weer terecht gekomen?

‘De vorst is op een gegeven moment gestorven, waarna de collectie in 1726 werd geveild. Het boek kwam later terecht bij een Hongaarse verzamelaar. Dit was in 1902. Vervolgens is het boek weer gaan zwerven en uiteindelijk teruggekeerd in Nederland, waar ik het heb gekocht bij antiquariaat De Graaf in Nieuwkoop. Ik ben geïnteresseerd in de relaties tussen Nederland en Hongarije door de eeuwen heen, met name als het over theologie gaat. Daarom is het voor mij bijzonder dat de zwerftocht van dit boek zo goed traceerbaar is. De student Nánási is overigens heel goed terechtgekomen. Ik weet dat hij, nadat hij dominee was geworden, nog een hoge functie heeft bekleed in de Zevenburgse gereformeerde kerk.’

Tegenwoordig hechten universiteiten aan internationalisering. Maar kennelijk was dat in de 17e eeuw ook al aan de orde.

‘Inderdaad. Het is een vroeg voorbeeld van wat tegenwoordig globalisering heet. Daarom heeft dit boek op verschillende tentoonstellingen gelegen. In 2004 in de UB Amsterdam bijvoorbeeld, op een tentoonstelling over de historische betrekkingen tussen Hongarije en de Nederlanden. Eerder, in 1993, was het al tentoongesteld in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag.’

‘Hebben we dit boek al?’

Alhoewel Postma is begonnen met verzamelen, heeft zijn vrouw Margriet in de loop der jaren ook een neus gekregen voor het herkennen van juweeltjes. Ze heeft zich laten meeslepen in de passie van haar man en samen vormen ze een gedreven duo achter de PGB. Gosker kan zich met name de aankoop van deze *Oculus historiae* (1664) goed herinneren. Dit kleine boekje, van een zekere Michaël Routartius, beschrijft de wereldgeschiedenis vanaf de schepping tot aan dat moment. Dat laatste geldt ook voor Johannes Buno's *Universae historiae cum sacrae tum profanae idea* (1664), dat achter de Routartius is bijgebonden. Het bundeltje stamt uit een kloosterbibliotheek in Praag. Gosker vond het in 2002 in een antiquariaat in het Duitse Passau.

Hoe kwam u het boek op het spoor?

‘Per toeval. In 2002 was ik in Passau, omdat ik de wijding *Contra Legem* van rooms-katholieke vrouwen tot het priesterschap wilde meemaken. Zelf heb ik in 2012 mijn veertigjarig ambtsjubileum als predikant mogen vieren en ik voel me verbonden met vrouwen in andere kerken, die nog steeds geen ambt mogen vervullen. Tijdens een tochtje over de Donau met de MS Passau ontvingen zeven rooms-katholieke vrouwen de priesterwijding. Het Vaticaan heeft hun daarop een ultimatum gesteld en vervolgens geëxcommuniceerd.

‘Op een vrije middag tijdens die Passau-reis kwam ik langs een antiquariaat. Binnen leek het aanbod op het eerste gezicht weinig interessant: voornamelijk boeken uit de periode tussen 1850 en 1950. Toch besloot ik even rond te neuzen, met het warme weer buiten was het lekker om even uit te rusten. Ik pakte twee boeken uit de kast, want wat voor ons interessant is, herken ik meestal wel aan de boekband. Het ene bleek twee wereldkroniekjes te bevatten, over het andere vertel ik je zo dadelijk meer. Ik ging midden in het antiquariaat met het boekje op de grond zitten en begon te lezen.’

U ging zitten lezen in een boekwinkel?

‘Vroeger waren de boekwinkels erop ingericht om te lezen. Dat was toen veel normaler, tegenwoordig is daar jammer genoeg minder ruimte voor. De antiquaar liet me rustig mijn gang gaan. Ik heb het in één ruk uitgelezen.’

Kennelijk fascineerde het boek u. Waarom?

‘Het ging om een stuk wereldgeschiedenis, geschreven in het Latijn. Ik was benieuwd wat de onderwerpen zouden zijn en bovendien vond ik het leuk om even mijn Latijn te toetsen. Het waren eenvoudige Latijnse teksten, die me uitdaagden om er lekker in door te lezen.’

Het boek heeft u natuurlijk meteen gekocht?

‘Nee. De twijfel sloeg wel even toe. Ik denk er meestal net iets langer over na dan mijn man eer ik iets aanschaf. Toch wist ik meteen dat dit boek wel in de PGB zou passen.’

Waarom?

‘De PGB gaat vooral over wereldburgers en grensgangers. Kijk maar naar de feestbundel *Een boek heeft een rug* ter ere van Ferenc’ vijftigste verjaardag, die ik geredigeerd heb. De ondertitel luidt: *Studies voor Ferenc Postma op het grensgebied van theologie, bibliofilie en universiteitsgeschiedenis*. De hamvraag in Passau was echter: hadden we deze titels al? Het is vaak lastig om iets te vinden dat mijn man nog niet heeft. Toch was ik er snel uit. Ik zou het kopen en als hij geen interesse ervoor had, hield ik het lekker zelf. Het bleek een schot in de roos. Hij was er heel blij mee.’

In hetzelfde schuitje als Herder?

In het antiquariaat in Passau stuitte Gosker in 2002 ook nog op een ander boek, *Uxor ebraica* (Londen 1646), van de Engelse oriëntalist Joannes Seldenus. Het gaat over de rechten en plichten van de – gehuwde – Hebreeuwse vrouw en dat trok haar als afgestudeerd hebraïcus aan. Ze vermoedde ook bij dit exemplaar dat het in de PGB zou passen. Toch besloot ze het niet te kopen.

Waarom niet?

‘Hier zat mijn rol als budgetbewaarder me in de weg. Het voelde niet goed om twee boeken tegelijk te kopen. Bovendien was dit exemplaar me iets te prijzig. Toch noteerde ik voor de zekerheid de complete titel en verdere gegevens, om bij thuiskomst aan mijn man te laten zien.’

Inmiddels zit het boek in de PGB. Hoe is het daar alsnog terecht gekomen?

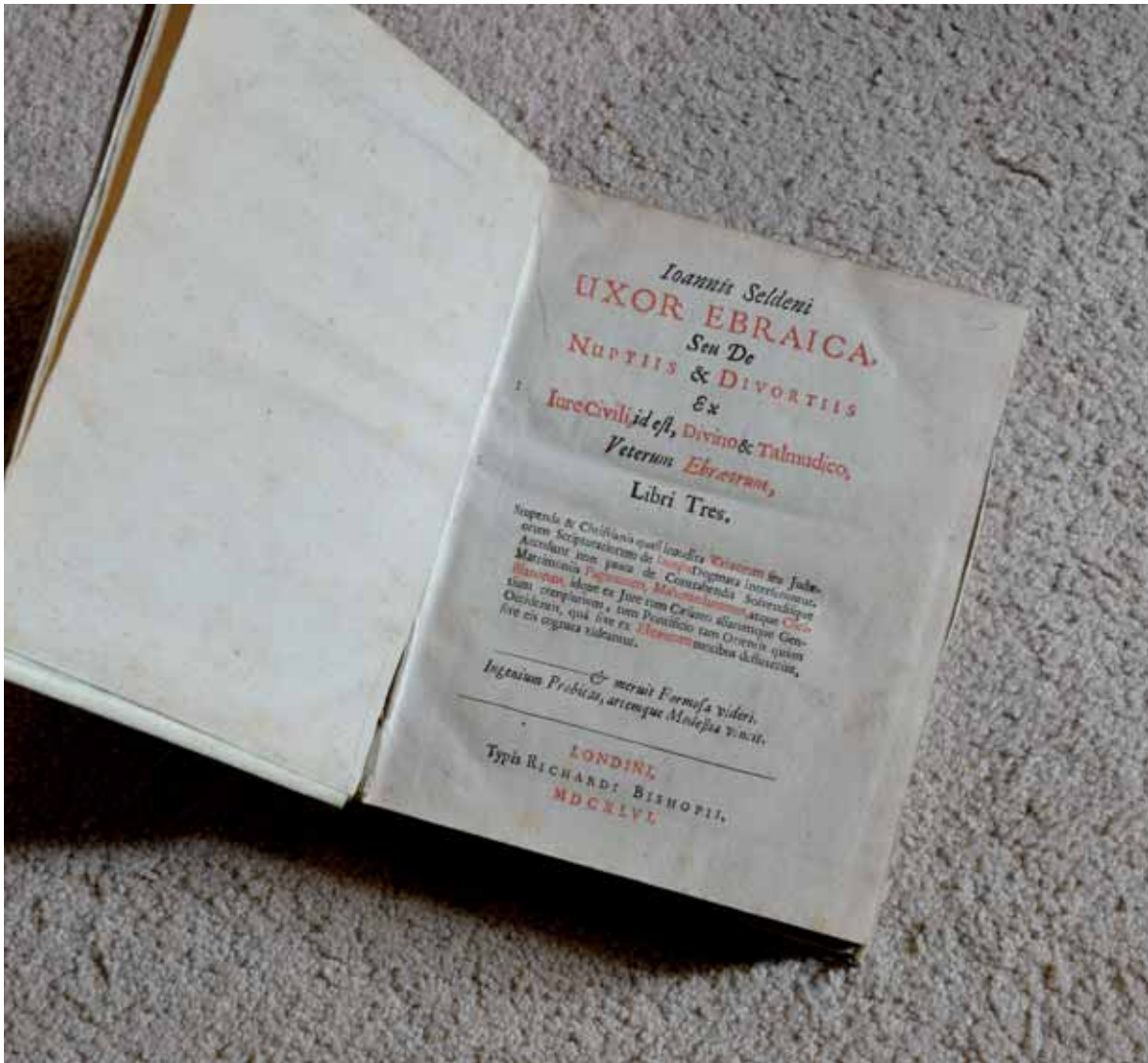
Postma: ‘Margriet had gelukkig het visitekaartje meegenomen van de antiquaar. We stuurden direct een e-mail met de boodschap dat we grote belangstelling hadden. De volgende dag lag het boek alsnog bij ons op de deurmat. Mijn blijdschap was niet in woorden uit te drukken. Een eerste druk uit 1646. Het exemplaar was ook nog eens gestoken in een prachtige, luxueuze band. Dit boek moest van een vermogend persoon zijn geweest.’

Bent u er achter gekomen van wie?

‘Bij nadere inspectie viel mijn oog op een handgeschreven tekst. Een notitie, op het eerste vrije schutblad, waaruit bleek dat dit exemplaar geveild was uit de persoonlijke bibliotheek van de bekende theoloog Johann Gottfried Herder. Nu kan iedereen zoiets wel opschrijven, daarom vroeg ik een Herder-expert in Weimar om raad. Hij vertelde ons dat Herder na zijn dood in 1803 een enorme collectie boeken naliet, inclusief een torenhoge schuld. Ik kon mezelf direct spiegelen aan die man. Als ik mijn vrouw niet had gehad, zou ik nu waarschijnlijk in hetzelfde schuitje zitten. Godzijdank.’

Maar was het boek ook echt van hem geweest?

'De collectie van Herder kwam na zijn dood op een veiling terecht. De geraadpleegde Herder-expert kon bevestigen dat deze titel inderdaad was opgenomen in de destijds opgestelde veilingcatalogus. De notitie klopte dus met de werkelijkheid. Ons exemplaar van de *Uxor ebraica* heeft in Herders persoonlijke bibliotheek gestaan!'

Grieks leren in de 17e eeuw

Een groot deel van de PGB bestaat uit boeken in het Hebreeuws. Maar ze bevat ook Griekse boeken – niet zoveel, maar daarom niet minder leerzaam. ‘Neem het *Manuale graecarum vocum N. Testamenti* (1634) van Georgius Pasor, een bekende professor Grieks in Franeker, die daar ook het Nieuwe Testament doceerde,’ aldus Postma. ‘Het boekje – een woordenboekje, met alle Griekse woorden in het Nieuwe Testament, voorzien van een vertaling in het Latijn – is wellicht wat saai, maar van fundamenteel belang. Kennis van het Grieks is nodig voor de bestudering van het Nieuwe Testament en dus ook voor het verstaan van de theologische lijnen die daarin getrokken worden’.

Ik zie dat u meerdere boekjes van Pasor heeft. Waarom?

‘Klopt. Het eerste exemplaar is dus een handwoordenboekje en diende als hulpmiddel voor studenten om het Nieuwe Testament te lezen. Dit is een mooie Leidse uitgave van Elsevier, toen al een topuitgever in de Nederlanden. Pasor geldt bovendien als de grondlegger van de lexicografie van het Griekse Nieuwe Testament.’

Er staan aardig wat aantekeningen in het boek

‘Die zijn afkomstig van de bekende nieuwtestamenticus Adolf Deissmann. Hij heeft dit boekje in zijn studententijd gekocht en was een groot verzamelaar van Pasor-exemplaren. Ook de titel op de perkamenten rug heeft hij zelf geschreven. Dit exemplaar van het *Manuale graecarum vocum* komt dus uit een mooie en goed verzorgde collectie.’

En het tweede Pasor-boekje?

‘Dat bevat de grammatica van het nieuwtestamentisch Grieks, de eerste in zijn soort. Samen vormen de twee boekjes dus de basale hulpmiddelen om de Griekse taal van het Nieuwe Testament te leren. De grammatica is postuum uitgegeven door zijn zoon, Matthias Pasor, in 1655. Hij was hoogleraar theologie in Groningen en borduurde dus voort op de kennis van zijn vader.’

Dus de boeken horen bij elkaar?

‘Ik heb ze wel los van elkaar gekocht. De grammatica maakte ooit deel uit van de bibliotheek van een weeshuis in Luik. Dit is te zien aan het stempeltje op het titelblad. Ik heb er vierhonderdvijftig gulden voor betaald. Een behoorlijke aanslag op mijn budget. Want zo gaat het. Ik krijg van mijn vrouw een bedrag waarvan ik boeken kan kopen. Een grote aanschaf heeft lang geleden eens voor strubbelingen gezorgd. Daar hing een behoorlijke rekening aan, maar ik was niet zo snel met de betaling. Mijn vrouw schrok zich een ongeluk toen ze een deurwaarder aan de deur kreeg.’

Gosker: ‘Vanaf die dag staat hij onder curatele en krijgt hij zakgeld. Onze kinderen, Gerrit en David, hielpen trouwens ook af en toe mee om de aankopen onder controle te houden. Liepen we met zijn vieren in de buurt van een antiquariaat, dan riepen zij in koor: “Pa, kijk daar eens, wat een mooie vogel!”’

Een 'geil' boekje

Probouleuma de studio s. theologiae recte privatim instituendo (Franeker 1618)
van Johannes Acronius, een dominee, die een paar jaar professor in
Franeker is geweest. Als Postma deze titel in zijn hand neemt, gaan
zijn gedachten meteen terug naar de Pampiere Wereld, het
antiquariaat in Amsterdam waar hij het destijds kocht.
'De antiquaar had een ietwat frappante woordkeuze
bij het aanprijzen van dit boekje.'

Leg uit.

'Dit boekje, een praktisch theologisch werkje over hoe theologie te studeren en hoe preken te maken en te houden, lag ongebonden bij dit antiquariaat in Amsterdam. De antiquaar had een heel verhaal over de auteur. Acronius dit, Acronius dat. Hij was er helemaal lyrisch over. Op een gegeven moment zei hij zelfs: "Ik zie wel, dat u geil bent op het boekje". Het woord 'geil' ken ik natuurlijk wel, maar ik had dat nog nooit in de context van het boek gehoord. En dit kwam uitgerekend uit de mond van een oudere Joodse man, compleet met zo'n mooie keppel op.'

Met deze bijzondere aanprijzing vroeg hij waarschijnlijk ook een fors bedrag voor het boekje?

'Inderdaad, 500 gulden. Veel geld voor die tijd, maar het was dan ook een heel zeldzaam exemplaar volgens de antiquaar. Daar moest ik natuurlijk even over nadenken. Eenmaal thuis ging ik zijn verhaal nog eens na. Wat bleek? Hij had een hele andere Acronius op het oog dan de Acronius die dit boekje heeft geschreven.'

Wat had dit voor gevolgen voor de waarde? Was het nog steeds 500 gulden waard?

‘Nee, en ja! Ik ben teruggegaan naar de antiquaar en vertelde hem dat hij over de verkeerde Acronius had gesproken. Hij reageerde nors. Ik deed hem toen het maximale bod van 100 gulden. “Nou, neem maar mee dan,” zei hij.

Ik kwam thuis en wist precies hoe de vork in de steel zat. Deze Acronius was veel zeldzamer dan de Acronius waar hij over had gesproken. Van dit boekje was verder geen enkel exemplaar in Nederland te vinden. Zo heb ik vaak wat gedaan aan de prijs, door te zorgen dat ik meer weet dan de antiquaar. Of door bijvoorbeeld vijf boeken in een keer te kopen, en dan tegelijk korting te bedingen. Puur genot, vind ik dat. Later heeft de vu boekbinder Ruud Smetl er een eenvoudig linnen bandje om gezet. Zo kan het nog eeuwen mee.’

Een echte 'Constanter'

Soms kun je even in de nabijheid van een auteur verkeren. Het overkwam Postma bij Robertus Bellarminus, schrijver van de *Institutiones linguae hebraicae* (1606). 'Een geharnaste Jezuïet, die een belangrijke rol vervulde in de contrareformatie. Enkele jaren geleden liepen we een kerk in Rome binnen. Deze jezuïetenkerk bleek toevallig zijn laatste rustplaats te zijn. Een speciaal gevoel om daar te zijn geweest.'

Waarom is zijn boek onderdeel van de PGB?

'Het is opvallend dat iemand binnen de rooms-katholieke wereld van die tijd zich zo intensief bezig heeft gehouden met de grammatica van het Bijbelse Hebreeuws. Bellarminus vond de studie van het Hebreeuws belangrijk en heeft dus deze grammatica opgesteld. Dit exemplaar komt bij de bekende Antwerpse drukkerij van Christoffel Plantijn vandaan. Maar deze titel is op meerdere plaatsen uitgegeven en had dus een aardige verspreiding.'

Op het titelblad staat 'Constanter, 1643'. Wat betekent dat?

'Dat moet ik even inleiden. Dit boekje stond al jaren bij mij in de kast, totdat we in 2004 naar Venlo verhuisden. In Amstelveen sliepen we letterlijk op de boeken, maar hier hebben we speciale boekenkasten laten inbouwen. Tijdens het inruimen, dat ongeveer drie maanden heeft geduurd, heb ik ieder boek uit de collectie weer in mijn handen gehad. Dat heb ik overigens met liefde gedaan. Ik kan nu alles blind vinden. Toen ik dit boekje weer tegen kwam, viel ineens het kwartje.'

Want?

'Wie schreef altijd 'Constanter' in zijn boeken? Constantijn Huygens! De geleerde, diplomaat en dichter uit de Gouden Eeuw. Dit boekje heeft Huygens dus in 1643 gekocht of gekregen. Dat was me destijds niet opgevallen, en de Engelse antiquaar bij wie ik het heb gekocht had het ook niet gezien. Anders had hij het me niet voor 60 pond verkocht, maar voor 360. Dit boekje was dus van Huygens geweest en ik had het al twintig jaar zonder het te weten in mijn bezit.'

U heeft het in Engeland gekocht. Hoe kwam de bibliotheek van Huygens daar terecht?

'Huygens' bibliotheek is destijds in drie delen geveild en zo zijn de boeken nu overal ter wereld verspreid. Momenteel is men in de Koninklijke Bibliotheek bezig zijn collectie weer op te sporen. De aantekening van "Constanter" is het *trademark*, het bewijst dat een boek van Huygens is geweest. Het is een prachtige gedachte. Huygens heeft eigenhandig zijn pen in de inkt gedoopt en zijn naam op het titelblad neergezet. Hij was een ongelooflijk geleerde man, die zich op alle terreinen van de wetenschap bekwaamde. Kennelijk hield hij zich ook bezig met het Hebreeuws.'

Een gouden tip

Tijdens het gesprek met Postma en Gosker over hun collectie valt zijn naam wel een paar keer: Johannes Coccejus. Wie was deze man, wiens boeken in meervoud aanwezig zijn in de PGB? Coccejus was een bekende theoloog en hebraïcus uit de zeventiende eeuw. Zijn werk geeft inzicht in de uitwisseling van religieuze ideeën tussen Nederland en Hongarije, hét interessegebied van Postma. Ter illustratie slaat hij Coccejus' *Psalterium* (1646) open.

Waar kijken we precies naar?

'Dit boekje bevat de Hebreeuwse Psalmen en het diende tegelijkertijd als leerboek voor studenten. Rechts staat de Hebreeuwse tekst, links Coccejus' eigen vertaling in het Latijn. Studenten konden iedere dag een prachtige psalm lezen en zich zo aan de hand van de vertaling het Hebreeuws verder eigen maken. In het voorwoord is te lezen dat Coccejus dit boek heeft uitgegeven op verzoek van enkele Hongaarse studenten, die hij in Franeker onder zijn gehoor had. Voor Nederland betekende dit boekje niet veel, maar in Hongarije is het veel verspreid en gebruikt.'

Waarom is dit een favoriet van u?

'Vanwege de wetenschappelijke waarde ervan. Maar ook door de manier waarop ik het uiteindelijk in handen heb gekregen. We zijn enkele malen naar Israël op vakantie geweest. De eerste keer was op onze huwelijksreis in 1972. Daarna bezochten we het land weer in 1973 en 1975. In dat laatste jaar kwamen wij in Jeruzalem in contact met een gepassioneerde bibliofiel, de heer Coppenhagen. Hij nodigde ons uit in zijn huis en hij had een exemplaar van dit boekje in zijn kast staan. Ik heb er verlekkerd in zitten bladeren.'

Maar dat was van hem. Hoe is het gelukt om toch een exemplaar te verkrijgen?

‘Een aantal jaren later werd er in Amsterdam, in een hotel bij het Leidseplein, een internationale antiquarische boekenbeurs georganiseerd. Wie kom ik tegen in het portiek van het Marriott Hotel? Meneer Copenhagen! Hij begon enthousiast te gebaren en tegen me te roepen: “Coccejus! Ik heb hier je Coccejus zien liggen.” Ik bedankte hem hartelijk en sprintte naar de antiquaar bij wie het boek te koop zou zijn. Het kostte me een vermogen, 700 gulden, maar spijt heb ik er geen moment van gehad. Tegenwoordig betaal je hier zo het dubbele voor. Het feit dat Copenhagen na zoveel jaar nog wist dat ik het boekje zocht, vond ik ontroerend. Daarom vergeet ik dit verhaal nooit meer.’

Een fraai staaltje boekbandkunst

‘De eigenaar van dit gebedenboekje, de student Simon Mauboussin, was duidelijk vermogend,’ zegt Postma. Hij kent diens achtergrond niet, maar op grond van de fraaie boekband van de *Precactiones aliquot celebriores e sacris Bibliis desumptae* (Parijs 1554) stelt hij direct vast, dat de student geld genoeg moet hebben gehad om dit prachtige bandje te laten maken. Zo is de naam van Simon Mauboussin in gouden letters – en in een sierlijke gouden omlijsting – gegraveerd op het voor- en achterplat. Postma: ‘Een schitterende vorm van boekbandkunst.’

U lijkt wel verliefd op dit exemplaar.

‘Het is ook een prachtig boekje. Het unieke leren bandje, de gouden letters, goud op snee. Dat was voor mij een grote verrassing toen ik het postpakketje open maakte. Ik had het besteld uit een catalogus, waar nog geen foto’s bij zaten. Natuurlijk ging ik voor de inhoud, maar als het dan in deze vorm binnenkomt, maakt me dat extra blij.’

Waarom is de inhoud zo bijzonder?

‘Kijk maar eens, als je het boekje openslaat. Hoe mooi het begint met de tekst van het ‘Onze Vader’. Bijzonder is dat de tekst in maar liefst vier kolommen, in vier verschillende vertalingen naast elkaar is gedrukt: in het Grieks, het Latijn (in twee versies) en het Hebreeuws. Ook staan er Psalmen en andere Bijbelse liederen in. Voor een student theologie het ideale middel om zich de basistalen eigen te maken.’

De vormgeving is inderdaad indrukwekkend. Wel ziet het er wat versleten uit.

‘Inderdaad. Maar daar kun je uit afleiden dat Mauboussin het boekje waarschijnlijk vaak bij zich heeft gedragen in zijn mantel. Behalve als gebedenboekje diende het immers ook als leerboek. Gezien de conditie van het boekje heeft hij er intensief gebruik van gemaakt.’

Een boekje van niets?

De ongelijke bladzijden vallen nog net niet uit elkaar, ze hangen letterlijk aan een heel dun draadje. De staat van de *Wahrer Abdruck derer Schrifften* (Gotha 1677), dat onder meer een korte levensbeschrijving van Luther bevat, lijkt wat povertjes. Maar het is nog wel helemaal in de oorspronkelijke vorm overgeleverd. Postma en Gosker kochten dit exemplaar in het Duitse Erfurt, tijdens hun vakantie in 2003.

Ze noemen het 'een boekje van niets'.

Dat is een opvallende typering van een boekje dat bijna 350 jaar heeft overleefd.

‘Op het eerste gezicht lijkt het een werkje van niks. Wel met een karakteristieke afbeelding van Luther, maar verder alleen tekst. Ook de buitenkant oogt weinig indrukwekkend. Het is echter wel erg zeldzaam. In heel Duitsland zijn er nog maar een paar exemplaren van deze uitgave beschikbaar.’

En u heeft dus ook een exemplaar van dit zeldzame boekje.

‘We waren aan het fietsen in Duitsland. Per toeval kwamen we langs antiquariaat Am Waidspeicher, tegenover de Dom in Erfurt.’

Gosker vult haar man aan. ‘Wij zoeken ook eigenlijk nooit, wij vinden. Ieder antiquariaat dat wij zien, daar gaan we gewoon naar binnen.’

‘En wat een geweldige vondst was dit!’ jubelt Postma. ‘Maar de antiquaair leek bijna roet in het eten te gooien.’

Want?

‘Hij wilde het boekje graag in Erfurt houden. Martin Luther woonde destijds immers in deze stad als monnik in het Augustijner Klooster, voordat hij reformator werd. Daarom had de Duitse antiquaar het liefst een blijvende plek gevonden voor het boekje in Erfurt zelf. Verschillende pogingen om het onder te brengen in het stadsarchief en de kloosterbibliotheek waren echter op niets uitgelopen. En nu stonden daar twee gekke Hollanders voor zijn neus om zijn Luther uit Erfurt weg te kapen.’

‘We hebben kennelijk een gevoelige snaar geraakt, zodat de antiquaar toch overstag ging,’ denkt Gosker. ‘We hebben benadrukt dat Luther ons aan het hart ging en dat we de reformatie waren toegedaan. De afloop is bekend, het boekje is nu onderdeel van de PGB.’

Uniek in Nederland

Dat Ferenc Postma en Margriet Gosker hun bibliotheek hebben geschonken aan de Universiteitsbibliotheek VU, wil niet zeggen dat ze gestopt zijn met verzamelen. ‘Deze *Úri vatsora felett meg-gyujtatott szövétnek* van Michaël Szathmári Paksi (1740) heb ik kortgeleden nog gekocht bij antiquariaat Borda in Boedapest,’ aldus Postma. Het boek ziet er heel nieuw uit door het smaakvolle, nieuwe halfleren bandje. Het heeft een mooi klein formaatje en is in het Hongaars geschreven.’

Waar gaat het over?

‘De inhoud bestaat uit een kleine theologische verhandeling over het avondmaal des Heeren. Het is een protestants contraboekje tegen de rooms-katholieke leer die in die tijd in Hongarije met kracht en dwang werd verkondigd. Ik vond het natuurlijk prachtig dat het boekje uit Hongarije kwam en in het Hongaars was geschreven, maar dat is niet de reden waarom ik het heb gekocht.’

Waarom dan wel?

'Het boekje is gedrukt door Robert Oudemyer. Zijn naam is op Hongaarse wijze op het titelblad gezet, dus als Oudemyer Robert. Interessant is echter dat hij een drukker uit Utrecht was. Het manuscript is dus in Hongarije geschreven, maar in Nederland gedrukt.

In die tijd kwam het vaker voor dat Hongaarse studenten, die in Nederland gingen studeren, een dergelijk manuscript meekregen met het verzoek om dat gedrukt te krijgen. Wanneer dit slaagde, namen de studenten het boek in veelvoud weer mee terug, zodat men het in Hongarije kon lezen. Vermoedelijk was het lastig om *Úri vatsora felett meg-gyujtatott szövétnék* daar te drukken, omdat de auteur – professor aan het Collegium in Sárospatak – een duidelijk protestants tegengeluid liet horen. Geen wonder dus dat diens naam op het titelblad niet vermeld staat.'

Het boekje is gedrukt in Utrecht. Ik heb altijd geleerd dat Amsterdam hét drukkerscentrum van Europa was.

'Studenten kwamen vaak binnen via Utrecht, deze stad diende als distributiepunt. Ze konden daar natuurlijk niet allemaal blijven en reisden vaak door naar Leiden, Franeker, Groningen of Harderwijk. Maar deze student heeft in Utrecht een drukker gezocht en Oudemyer heeft kennelijk ja tegen hem gezegd. Ik vermoed wel dat deze student een rol heeft gespeeld bij het drukproces, aangezien Oudemyer geen letter Hongaars kon lezen. Op die manier had de student ook voordeel. Deze kreeg een bijdrage voor het corrigeren van de tekst en kon dit geld gebruiken voor zijn studie.'

Nawoord

De passie van Ferenc Postma voor boeken werd me voor het eerst duidelijk in 2003, tijdens een conferentie in Hongarije over religieuze boekcultuur. We spraken veel en hij introduceerde me bij zijn Hongaarse relaties. Daarmee legde hij de basis voor onze samenwerking op het gebied van het oude boek en de daaruit voortvloeiende activiteiten.

Zo maakten we samen eind 2004 een tentoonstelling voor de universiteitsbibliotheek van de Universiteit van Amsterdam, in samenwerking met István Monok, de toenmalige directeur van de Nationale Széchényi Bibliotheek van Hongarije te Budapest. Die tentoonstelling, waaraan een klein congres was verbonden, stond in het teken van de Hongaars-Nederlandse betrekkingen en ging over de *peregrinatio*, het rondreizen in Europa van (Hongaarse) studenten

en ook van boeken. Ofwel: de disseminatie van kennis in Europa. Als resultaat daarvan werd begin 2006 tijdens een wetenschappelijke bijeenkomst in de Széchenyi Bibliotheek de congresbundel (met catalogusdeel) gepresenteerd. Ik herinner me ook de verschillende trips die ik met Ferenc maakte in Hongarije, langs antiquariaten en bibliotheken. Ik raakte onder de indruk van het land, de historische banden tussen Hongarije en Nederland, de prachtige bibliotheken, de indrukwekkende boekencollectes, de zorg en liefde die men aan dat erfgoed besteedde en de hartelijke ontvangst.

Het was dan ook niet meer dan een logische stap voor mij als toenmalig hoofdconservator van de afdeling Bijzondere Collecties van de Universiteitsbibliotheek vU om Ferenc na zijn pensionering in 2010 te vragen om fellow van het Studiecentrum voor protestantse boekcultuur bij de Bijzondere Collecties te worden. Ferenc nam het fellowship, met als thema 'Protestantse Boekcultuur, in het bijzonder de Hongaars-Nederlandse culturele betrekkingen' van harte aan. Sindsdien heeft hij als fellow meerdere lezingen en presentaties gegeven en diverse publicaties het licht laten zien.

Maar de kroon op de samenwerking was natuurlijk de schenking van de privé-bibliotheek van Ferenc Postma en zijn vrouw Margiet Gosker aan de Universiteitsbibliotheek vU eind 2012. Ze wilden zeker weten dat dit protestantse erfgoed ook in de toekomst behouden zou blijven. Uiteraard was ik heel blij met hun genereuze aanbod en ook trots op hun vertrouwen. Met volle steun van de directeur van de UB vU, José Frijns, werd een proces in gang gezet om de Postma-Gosker-Bibliotheek een toekomstbestendige inbedding in de vU-collectie te geven. Dat is gelukt, dankzij de inzet en medewerking van velen, niet in de laatste plaats het College van Bestuur, en met enthousiaste aanbevelingen van hoogleraren uit verschillende vakgebieden.

Wat maakt de Postma-Gosker-bibliotheek zo waardevol? Het is een collectie met een ziel. Allereerst vanwege de inhoudelijke samenhang van de collectie, die haar een duidelijk gezicht geeft. Maar de collectie is ook bezielde omdat de samenstellers van de collectie, Ferenc en Margriet, de levenloze objecten tot leven weten te brengen met hun verhalen. Ik wens dat zij daarmee nog heel lang anderen mogen inspireren.

August den Hollander

Hoogleraar voor de geschiedenis van het religieuze boek – vU Amsterdam
 Hoogleraar voor de geschiedenis van de spiritualiteit in de Nederlanden
 tot ca. 1750 – Universiteit Antwerpen